

BORSOS MÁTYÁS

„IGEN LELKIISMERETES TÖRTÉNETÍRÓ, KINEK VAN ÉRZÉKE A TÖRTÉNETI VÁLTOZÁSOK LÉNYEGE IRÁNT”

Az Erdélyi Fejedelemség Lukinich Imre történetírásában

■ „Tanítványa voltam, hálás és hű tanítványa, s most, midőn mint a magyar történettudomány egyik munkása a magyar történettudomány két vezető intézményének nevében keresem a kegyeletes megemlékezés szavait, úgy érzem, hogy volt kedves tanárom ravatalánál tanítványi hálám és szeretetem kifejezése is helyet találhat.”¹ E szavakkal kezdte az idén 100 éve elhunyt Márki Sándor (1853–1925) felett 1925. július 3-án mondott gyászbeszédét egykori tanítványa, az idén 145 éve született és 75 éve elhunyt Lukinich Imre.² Szeretett mestere iránti érzelmei később sem változtak. „A tanítványok lelkét nevének hallatára ma is a szeretet és hála meleg érzelmei öntik el”, hangsúlyozta 1941-ben a Magyar Tudományos Akadémia április 28-i ülésén felolvasott megemlékezésének elején.³ Eddigre már a kolozsvári egyetem egykori ifjú hallgatójából is a szakma elismert, megbecsült és jelentős kutatója vált. A nagy mesterek munkája beérett.

Jelen írásunkban nem tekintjük át Lukinich Imre teljes életművét. Sokszínű munkásságából csupán az Erdélyi Fejedelemség történetéről alkotott, önmagában is változatos és rendkívül szerteágazó írásainak bemutatására vállalkozunk. Rövid áttekintésünkben nemcsak a vonatkozó művek felsorolását végezzük el. Két kiemelkedő monográfiájának, az Erdély területi változásai a török hódítás korában és A bethleni gróf Bethlen család története címűnek a tartalmát is igyekszünk nagy vonalakban ismertetni, miközben pár szóban megemlékezünk korabeli fogadtatásukról is. Végül szeretnénk az életmű ezen részéről egy átfogó, a főbb irányokat és legfontosabb jellemzőket magában foglaló képet is felfesteni. Mindezt azonban nem helyezük el Lukinich Imre kutatásainak összességében. Ehhez ugyanis megfelelő historiográfiai szakirodalom még nem áll rendelkezésünkre, saját kutatásaink pedig a más témákban alkotott munkákra már nem terjedtek ki.⁴

A kezdetek

■ Lukinich Imre 1880-ban született Varjason. A kolozsvári egyetem elvégzése után 1902–1903 között Székelyudvarhelyen tanított. Első, az Erdélyi Fejedelemség történetéhez kapcsolódó írásai is ekkor láttak napvilágot. 1903-ban az *Erdélyi Múzeum*ban adta közre két kolozsvári polgár naplóját a 17. század második feléből,⁵ ugyanitt jelent meg *Az udvarhelyi vár története*⁶ című helytörténeti tanulmánya, valamint *Haller Gábor (1550–1608) és Haller István (1591–1657) családi feljegyzéseit* is itt tette közzé.⁷ 1904-ben az immár Désre került tanárnak megjelent színtén az *Erdélyi Múzeum*ban egy rövid ismertetése Bethlen Elek (1643–1696) könyvtáráról annak 1683-as jegyzéke alapján, melyet 1922-ben végül teljes terjedelmében is közzétett.⁸ 1905-ben Kővár várának jövedelmi forrásai 1566-ból címmel adott ki egy saját tulajdonában lévő dokumentumot a *Magyar Gazdaságtörténelmi*

Szemlében.⁹ A gróf Bethlen család keresdi levéltárában ekkoriban akadt rá Bethlen Ferenc (1601–1653) irataira, az erdélyi főudvarmester levelezésén keresztül pedig elkezdte feldolgozni I. Rákóczi György fejedelemnek (1630–1648) a lengyel korona megszerzésére irányuló diplomáciai tevékenységét. E témában még 1905-ben megjelent első, rövidebb írását¹⁰ hamarosan újabbak követték. 1907-ben a Történelmi Társaság adta ki Bethlen Ferenc 1622 és 1653 közötti levelezését,¹¹ ezzel párhuzamosan napvilágot látott első komolyabb terjedelmű munkája *I. Rákóczi György és a lengyel királyság* címen.¹² A sort Bethlen Ferenc életrajza zárja, amely a következő évben, három részben jelent meg a *Századokban*.¹³

A keresdi levéltárból időközben más dokumentumokat is közzétett. 1907-ben Haller János (1626–1697) hat, 1667 és 1695 között írt levelét,¹⁴ 1908-ban Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála ingóságainak 1679-es leltárát¹⁵, valamint 14 levelet Bethlen Gábor (1613–1629) korából. Utóbbinak bevezetőjében Lukinich Imre leszögezte, hogy a levelek nem módosítják a jeles erdélyi fejedelemről kialakult képet, viszont színesíthetik azt.¹⁶ Ugyanebben az évben jelent meg egy rövid cikke Tordai Jánosról, melyben közölte az erdélyi humanista egyetlen ismert, latin nyelvű epigrammáját.¹⁷ Időközben újra elővette I. Rákóczi György időszakát, ezúttal azonban egy másik aspektusból. 1909-ben előbb *Okiratok Bethlen István 1636. évi támadása történetéhez* címmel¹⁸ kiadta kutatása forrásait, 1910-ben pedig már a feldolgozás jelenhetett meg öt részben a *Századokban*.¹⁹

A következő néhány évben az Erdélyi Fejedelemség történetének szinte minden időszakára vonatkozóan születtek kisebb forrásközlései és tanulmányai. János Zsigmond (1540–1571) korához 1910-ben jelent meg egy rövid írása az 1562-es hadai ütközetről,²⁰ melynek szövegét később teljes egészében bedolgozta az 1913-ban megjelent, *Az északkeleti várháborúk történetéhez 1561–65* című tanulmányába.²¹ Ugyanebben az évben jelent meg a *Századokban* *Az erdélyi fejedelmi cím kialakulásának történetéhez* című írása, melyben tulajdonképpen az Erdélyi Fejedelemség megszületésének történetét dolgozta fel.²² Foglalkozott emellett Bethlen Gábor fejedelem testvérének, Bethlen István (1582–1648) két fiának peregrinációival is. Először 1911–1912 fordulóján a kisebbik fiú, Bethlen Péter (1609–1646) útját dolgozta fel, illetve adott ki ehhez kapcsolódó dokumentumokat a *Századokban*,²³ majd 1913-ban már a nagyobbik testvér, Bethlen István (1606–1632) útjával együtt írhatta meg kettejük külföldi iskoláztatásának történetét.²⁴ Ezenkívül 1912-ben kiadott egy, az 1657-ben tatár fogságba esett erdélyi hadsereg néhány tagját felsoroló névjegyzéket.²⁵ A következő évben jelent meg *Gúnyvers Lorántffy Zsuzsannáról* címmel egy másik kisebb közleménye.²⁶ Ezekben az években közölt Bethlen Farkas (1639–1679) életéhez és krónikájának kiadására vonatkozóan is kisebb dokumentumokat.²⁷ Végül megjelent I. Apafi Mihály (1661–1690) korához is két írása: egyrészt írt egy hosszabb tanulmányt a temesvári és az 1660 után szervezett váradi vilajetekkel szemben kiépített erdélyi végvárrendszer létrehozásáról és fenntartásáról, másrészt közölte Rhédey Pál feljegyzéseit a fejedelem 1691. február 18-i temetéséről.²⁸

A nagy művek és a kései munkák

■ Az 1912-től már Budapesten tanító Lukinich Imre munkássága az 1910-es évek elején az Erdélyi Fejedelemség fennállásának szinte egészére kiterjedt, és ez nem véletlen. Ekkor ugyanis már javában készült a fejedelemség területi változásait bemutató nagy munkája, melynek az előbbieken bemutatott írások egyfajta részletei, illetve járulékos termékei voltak. A Magyar Tudományos Akadémia által kiírt pályázat keretén belül készült mű 1912-ben már a bírálók előtt volt. A végül csak 1918-ban megjelenő, több mint hatszáz oldal terjedelmű munka alap gondolatát a szerző az előszóban fejtette ki. Eszerint „Erdélyt a területi bővülés tette fontos politikai tényezővé, a Partiumból merített anyagi erőforrások következményeként.

Mihelyt e források veszendőbe mentek, a jobbára ősi határai közé, sőt helyenként jóval azok mögé szorított Erdély tartományszerű jelleget öltött, mely gazdasági erőforrások híján politikai súlyát elvesztette.”²⁹ „Ez a gondolat részben nem új, részben nem is szabatos” – állapították meg 1912-ben a beérkezett pályamunka bírálói, Angyal Dávid (1857–1943) és Szádeczky Lajos (1859–1935). „Nem szabatos a gondolat, mert tulajdonképp nem a Partium elvesztése, hanem a német hatalom előnyomulása ölte meg Erdély állami életét” – szögezték le alapvetően helyesen (bár a kép teljessége miatt feltétlenül szükséges hozzátennünk, hogy mindez az Oszmán Birodalom visszaszorulásával együtt következhetett csupán be). Mindemellett elismerték a munka érdemeit, és javasolták is annak kiadását, ráadásul észrevételeik egy részét a szerző később megfontolta műve végleges formába öntések. ³⁰ „Lukinich Imre munkája, mely korábbi erdélyi történeti tanulmányainak mintegy betetőzése, alapvető jelentőségű mű Erdély történeti ismeretére nézve. Egészben és részleteiben egyaránt nagy nyeresége tudományos irodalmunknak” – állapította meg Hóman Bálint (1885–1951) a könyv 1918-as kiadása után írt recenziójában. „Munkájának első része első kimerítő feldolgozása a fejedelemség politikai és földrajzi kialakulása történetének”, az utolsó részben pedig „minden eddiginél teljesebb és sikerültebb képét kapjuk a hanyatló és önállóságát veszített Erdély külpolitikai történetének”. ³¹

Nagy műve megjelenésekor Lukinich Imre már a Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem egyetemi nyilvános rendes tanára és a történelem tanszék vezetője volt. 1919. október 23-án a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották ³², az 1920–1921-es tanévben pedig ő töltötte be a trianoni határváltozások miatt Pécsre költöző Erzsébet egyetem rektori tisztségét. Mindezek fényében nem meglepő, hogy 1921. március 7-én elmondott akadémiai székfoglalója Bethlen Gábor és Pozsony városának kapcsolatát vázolta fel, mely még ugyanabban az évben két részletben a *Századokban* is megjelent. ³³

1923-ban az Országos Levéltár, a következő évben az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója lett, miközben munkássága a korábbiakhoz képest egyre inkább más irányokba kezdett kiterjedni, ugyanakkor korábbi kutatásai egyfajta összegzéseként 1927-ben napvilágot látott *A bethleni gróf Bethlen család története* című monográfiája ³⁴, mely a család keresdi levéltárában végzett temérdek munkájának valóságos megkoronázása. A képekkel igen gazdagon ellátott, majdnem hatszáz oldalas könyvről joggal írhatta Varjú Elemér (1873–1945), hogy „a leggazdagabban illusztrált munkák egyike az utolsó tíz év magyar könyvtermésében”, ám a korszakban már elavultnak számító tollrajzok gyakori pontatlanságai miatt erős kritikát is megfogalmazott a jeles művészet- és művelődéstörténész. A szöveget illetően a család középkori történetét bemutató – Varjú szerint elég rövid – fejezet néhány hibájára hívta fel a figyelmet, illetve azt is szóvá tette, hogy a család 18–19. századi tagjai is sokkal nagyobb terjedelmet érdemelnének. ³⁵ Meglátásai jogosak, hiszen a mű középpontjában a bethleni Bethlen család kora újkori tagjai állnak, kiemelten Bethlen Ferenc és fiai, továbbá Bethlen János (1613–1678) és fia, Bethlen Miklós (1642–1716). Ebből következően a szakma főleg az Erdélyi Fejedelemség korára, kiemelten pedig annak utolsó évtizedeire vonatkozóan tudja használni, ám ebben a vonatkozásban mindenképpen jelentős munka született. Lukinich mesterien írta bele az említett életrajzokba a korszak általános történetét, kiemelten az Apafi-korszak belpolitikai küzdelmeit és annak külpolitikai vonatkozásait, hiszen a Bethlenek egyrészt aktívan részt vettek hazájuk történetének alakításában, másrészt pedig a tőlük függetlenül bekövetkező fordulatok is jelentős hatást gyakoroltak a család tagjainak életére. A Bethlen Ferencről szóló rész gyakorlatilag szó szerint megegyezik 1908-as írásával, ám ennél nagyobb – bár nem leküzdhetetlen – probléma, hogy az erdélyi főudvarmester három fiának életútját az olvasó csak széttörölve, Bethlen János és Miklós életrajzaiban követheti nyomon.

Az 1929-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemre kerülő, 1931-ben az Akadémia rendes tagjává választott és immár idegen nyelven is egyre többet publikáló Lukinich immár szinte végleg más témák kutatójává vált. Az Erdélyi Fejedelemség történetéhez való időszakos visszatérése pedig már nem érte el a korábbi színvonalat. 1933. december 17-én Báthory István (1571–1586) erdélyi fejedelem és lengyel király születésének 400. évfordulója apropóján olvasott fel a Magyar Tudományos Akadémia ülésén egy rövidebb értekezést, amely végül 1935-ben nyomtatásban is megjelent. Írása azonban érezhetően magán viseli a Horthy-korszak Magyarországnak eszmeiségét, az aktualizálás pedig a történeti hűség elferdítéséhez vezetett. Állítása szerint Báthory István már felismerte az egyre intenzívebbé váló erdélyi román térnyerés veszélyeit, és ez volt a katolikus egyházat erősítő kultúrpolitikájának mozgóköve, mivel eddigre már „észrevétlenül és feltartóztatás nélkül megindult a magára hagyott falusi kath. elem eloláhosodása, úgy ahogy az napjainkban, szemünk láttára történt a magyar nyelvszigetekkel.”³⁶ Rövid, jegyzetek nélküli emlékbeszéde olyan témát boncolgat, melyet a korábbi évtizedek forrásfeltáró munkája során nem érintett, következésképpen saját kutatásai nem tudják azt hitelesíteni. Azt is mondhatnánk, ebből a munkájából hiányzik az alapozás.

Ezenkívül ekkoriban már csak népszerűsítő, egyfajta esszéjellegű írásai születtek a fejedelmi Erdélyről. E tekintetben mindenképpen meg kell említeni az 1930-ban kiadott *Magyar történelem életrajzokban* című művét. Ebből számunkra most Fráter György (1482–1551), Bocskai István (1557–1606) és Bethlen Gábor rövid életrajzai érdekesek.³⁷ Behatóan egyikük életével sem foglalkozott, így ezek a korszak általános tudását közvetítik, viszont korrekt és közérthető módon. Ismeretterjesztő írástól többet nem is várhatunk. Problémásabb viszont a Magyar Történelmi Társulat 1940-es *Erdély* című albumában megjelent értekezése, amely egyben rövid áttekintésünk utolsó vizsgált írása.³⁸ Az *Erdély önálló állami élete* című munka a fejedelemség korának tömör, néhány oldalas összefoglalása. A felvezetés szerint a magyar államtól elszakadó Erdélynek a 16. században önálló hagyományok nélkül kényszerből, és nem a történelmi fejlődés következtében kellett állammá válnia a Habsburgok és az Oszmán Birodalom kettős szorításában, miután a területet János Zsigmond megkapta Szulejmán szultántól. Lukinich állítását nyugodtan elfogadhatjuk, ráadásul ezúttal rövid felvetését saját kutatásai alapozzák meg, hiszen a fejedelemség születéséről majdnem három évtizeddel ezelőtt már komoly munkákat tett le az asztalra. A folytatás azonban már nem ennyire egyértelmű. Állítása szerint a török hódoltság korában a magyar kultúra egyedüli védelmezője az Erdélyi Fejedelemség volt, mint ahogyan a magyar rendeket is oltalmazta a Habsburg abszolutizmustól. A török kiűzése után pedig Erdély feladata lett volna a felszabadított területeken erősíteni a magyar jelleget, ám ezt megakadályozandó a Habsburgok szándékosan nem csatolták vissza a Magyar Királysághoz, mondhatni kényszerrel tartották továbbra is külön. A gondolat alapja megvolt már Lukinich korábbi írásaiban is, de ekkor még teljesen más értelmezésben. 1918-ban az Erdély területi változásaiban így fogalmazott: „Az anyaországot érintő közjogi vonatkozások tudatos mellőzésével tehát a területi egység helyreállításának lehetősége fölötté csekély volt, a mi Erdély különleges érdekeinek szempontjából az adott viszonyok közt fontos vívmány lehetett, de a területében megcsonkított Magyarország állami életének jövő kialakulása és fejlődése tekintetében végzetes visszaesés.”³⁹ Arról, hogy állami különállásuk fenntartásáért az erdélyiek mennyi mindent megmozgattak, már ebben a művében is írt, de a bethleni Bethlen családról szóló 1927-es könyvében Bethlen Miklós életrajzánál is hosszasan értekezett róla. 1940-es gondolatmenetéből az erdélyi rendek transzilvánizmusa teljesen kimaradt, sőt azt állítja, hogy a különállás eszméjét később a Habsburgok mestersegesen erősítették. Narratívája itt határozottan ellentmond nemcsak a történeti valóságnak, hanem korábbi munkáinak is.

Mérleg

■ Összességében megállapíthatjuk, hogy Lukinich Imre, bár nem szentelte teljes életét az Erdélyi Fejedelemség kutatásának, e témában is maradandót alkotott. Vonatkozó műveit munkássága első szűk három évtizedében írta. Később már csak ismeretterjesztő céllal evezett a kezdeteket oly nagyon meghatározó vizekre, ám ekkoriban, legnagyobb sajnálatunkra nem a korábban jól megalapozott gondolatokat vette elő, hanem – immár silányabb minőségben – újakat próbált meg alkotni, nem sok sikerrel. Kiemelten a fejedelemség történetének kezdeti és utolsó szakaszaival foglalkozott, illetve fontos munkákat tett le az asztalra I. Rákóczi György uralkodásáról is. Foglalkozott politika-, diplomácia-, gazdaság-, had- és művelődéstörténettel. Alapvetően a fejedelemség külpolitikája érdekelte, illetve ennek a belpolitikára gyakorolt hatásai. János Zsigmond idejéből a Habsburgokkal, Apafi Mihály időszakából pedig a szomszédos török végbeliekkel folytatott küzdelmek érdekelték kiemelten, az öreg Rákóczi György vonatkozásában pedig Bethlen István oszmánok által támogatott támadása, illetve a fejedelem kísérletei a lengyel trón megszerzésére. Kisebb értekezések keretén belül foglalkozott Bethlen Gábor uralmának több aspektusával is, ám itt a színes részletekből nem igazán bontakozik ki egységes kép.

Publikációi között viszonylag sok forrásközlésre bukkanhatunk. Ezekben az esetek döntő részében a gróf Bethlen család keresdi levéltárából származó iratokat tett közzé. Bár sokszor igen szerény bevezetést írt hozzájuk, a szövegekhez általában vagy nincsenek, vagy csak nagyon kevés jegyzet van, és néha az összeválogatott leveleknél sem egyértelmű a rendező elv, mégsem mondhatjuk, hogy a történet-tudomány számára ne lennének értékesek. Azt is megállapíthatjuk, hogy forráskiadásai vagy éppen készülő munkáihoz kapcsolódtak, vagy az 1927-es nagy szintézisben álltak végül össze egy egységes rendszerré. Ezek az írások már sokkal nagyobb hatást váltottak ki. Nemcsak azért, mert a források mentén itt már a történeti valóság rekonstrukciójával is találkozhat az olvasó, hanem döntően a hozzájuk kapcsolódó magas színvonalú értelmezések megléte miatt.

Lukinich Imre a hajdan volt valóságot képes volt többféle szempontból, többféle módszerrel megközelíteni. Többször visszatérő műfaj nála az életrajz. Egyik fő műve, *A bethleni gróf Bethlen család története* is valójában életrajzok gyűjteménye. Ezekben a bemutatott személyek életét és a korszak általános történetét remekül tudta ötvözni. Bemutatta az egyéni sorsokat alakító külső tényezőket, de mivel nagyhatalmú, saját korukban igen befolyásos egyénekről írt, módja volt a történelmet alakító emberi tényezők megvillantására is. Ugyanakkor a politika mellett mindig megemlítette a művészet- és művelődéstörténeti vonatkozásokat, vagyis a főurak mecénási és az oktatási rendszert pártoló tevékenységét is. A műfajban rejlő lehetőséget jó érzékkel látta meg, 1930-ban ismeretterjesztésre tudta rendkívül ügyesen használni.

Nagyon szépen tudta láttatni ugyanakkor az emberi tényezőkön túli történelemformáló erőket is. Ennek ékes bizonyossága az Erdély területi változásai a török hódítás korában. Ebben földrajzi szempontból vizsgálta a fejedelemség történetét, miközben hosszú fejezeteken keresztül értekezett kimerítő alaposággal a Partium gazdasági erejéről.⁴⁰ A kezdetektől meglévő nyugati irányú terjeszkedést gazdasági kényszerként fogta fel, mint ahogy Erdély hanyatlását is e területek elvesztésének következményeként értelmezte kicsit ugyan leegyszerűsítő, de azért megfontolandó módon. Az Erdélyi Fejedelemség bonyolult közjogi helyzete is végig központi kérdése maradt írásainak. János Zsigmond korában a Habsburgok és az Oszmán Birodalom között önálló életre kényszerülő új államot mutatta be, hozzátéve, hogy a két hatalom a későbbiekben is sajátjaként tekintett Erdélyre. Ez a köztes állapot pedig alapjaiban határozta meg a fejedelmek lehetőségeit. Megközelítésének helyességét ma sem tagadhatjuk. Összetett történelemszemlélete képessé tette őt

valóban maradandó munkák megalkotására, melyeket az Erdélyi Fejedelemség történetének kutatói napjainkban is haszonnal forgathatnak. Angyal Dávid és Szádeczky Lajos már 1912-ben ezt írták Lukinich Imréről: „Igen lelkiismeretes történetíró, kinek van érzéke a történeti változások lényege iránt.”⁴¹ Bár elsődleges jelentésében ez a megállapítás az éppen bírált munka érdemeinek szólt, de az előbbieken fényében nyugodtan általánosíthatjuk.

■ JEGYZETEK

1. Lukinich Imre: *Márki Sándor*. Századok 1925. 7–8. sz. 332.
2. Életrajzi adatait lásd: Hermann Gusztáv: *Székelyudvarhely művelődéstörténete*. Kriterion, Buk., 1993. 317.; Benke József: *Az Erzsébet Tudományegyetem rektorai és dékánjai*. Pécs, 1998. 142–144.
3. Lukinich Imre: *Márki Sándor r. tag emlékezete (1853–1925)*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1941. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, XXIII. 9.) 3.
4. Munkásságára az összefoglaló nagy historiográfiai munkák csak utalásokat tesznek, leginkább egy-egy jellegzetesség kiemelésével. Gunst Péter Auer János Ferdinánd pozsonyi polgár naplójának (1923) és a szatmári béke okiratainak (1925) kiadását említi meg, illetve a budapesti egyetem kelet-európai tanszékének bemutatásánál említi meg, mint annak első professzorát. Romsics Ignác a magyar kutatók munkáinak a külföld felé közvetítő, jobbára szervezői munkáját dicséri, illetve egy helyen ezt írja róla: „a főleg Erdély történetével foglalkozó és 1929-től a pesti egyetem kelet-európai történeti tanszékét vezető Lukinich Imre”. Nem jobbák a születése 100. évfordulójára 1980-ban írt megemlékezések sem. Ezekben is jobbára tudományos szervező munkássága áll a középpontban, tudományos munkásságát pedig a szerzők csak nagyon sematikusán vázolják fel. Füllenbüchl Zoltán: *Dr. Lukinich Imre*. OSZK híradó, 1980. 7–9. sz. 172–176.; Szvák Gyula: *Száz éve született Lukinich Imre*. Egyetemi lapok 1980. 7. sz. 2.; Gunst Péter: *A magyar történetírás története*. Csokonai, Debrecen, 2000. 228., 231.; Romsics Ignác: *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris, Bp., 2011. 254., 259.
5. Lukinich Imre: *A kolozsvári Auner Márton és Brozer Péter naplói*. Erdélyi Múzeum 1903. 2. sz. 108–113. A naplók ekkor Gállfi Endre székelyudvarhelyi városi főjegyző tulajdonában voltak.
6. Uő: *Az udvarhelyi vár története*. Erdélyi Múzeum 1903. 8. sz. 425–446.
7. Uő: *Haller Gábor (1550–1608) és Haller István (1591–1657) családi feljegyzései*. Erdélyi Múzeum 1903. 9. sz. 533–536. A dokumentumot gróf Bethlen Bálint aranyosgyéresi levéltárában találta.
8. Uő: *Egy erdélyi főúr könyvtára a XVII. században*. Erdélyi Múzeum 1904. 1. sz. 44–45.; Uő: *Bethlen Elek könyvtára 1683-ból*. Magyar Könyvszemle, 1922. 171–174. A jegyzék a Bethlen család keresdi levéltárában volt.
9. Uő: *Kövár várának jövedelmi forrásai 1566-ból*. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1905. 3–4. sz. 258–260.
10. Uő: *Radzivil herceg munkácsi látogatása 1646-ban*. Erdélyi Múzeum 1905. 9–10. sz. 487–493.
11. Uő: *Keresdi Bethlen Ferenc levelezése, 1622–1653*. Történelmi Tár 1907. 228–258., 355–378.
12. Uő: *I. Rákóczi György és a lengyel királyság*. MTA, Bp., 1907.
13. Uő: *Keresdi báró Bethlen Ferenc 1601–1653*. Századok 1908. 677–697., 781–805., 884–904.
14. Uő: *Haller János levelei I. Apafi Mihályhoz és Bethlen Gergelyhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 1907. 1. sz. 113–116.
15. Uő: *Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála ingóságainak leltára*. Magyar Történelmi Tár 1908. 12–24.
16. Uő: *Bethlen Gábor uralkodása történetéhez*. Magyar Történelmi Tár 1908. 227–247.
17. Uő: *Tordai János erdélyi humanista*. Századok 1908. 4. sz. 357–358.
18. Uő: *Okiratok Bethlen István 1636. évi támadása történetéhez*. Magyar Történelmi Tár 1909. 378–406.
19. Uő: *Bethlen István támadása 1636-ban*. Századok 1910. 25–40., 98–112., 212–227., 298–314., 477–494. Még ebben az évben különnyomat formájában is megjelent, függelék-

- kében az előző évben kiadott 19 levéllel együtt. Uő: *Bethlen István támadása 1636-ban*. Athenaeum, Bp., 1910.
20. Uő: *A hadadi ütközet 1562 márczius 4-én*. Hadtörténelmi Közlemények 1910. 1. sz. 249–251.
21. Uő: *Az északkeleti várháborúk történetéhez 1561–65*. Hadtörténelmi Közlemények 1913. 370–394., 584–605.
22. Uő: *Az erdélyi fejedelmi cím kialakulásának történetéhez*. Századok 1913. 94–109., 177–188.
23. Uő: *Bethlen Péter külföldi iskoláztatásához*. Századok 1911. 441–446.; 716–718.; Századok 1912. 475–476. (A második közlemény *Adatok Bethlen Péter külföldi iskoláztatásához* címen jelent meg.)
24. Uő: *Bethlen István és Bethlen Péter külföldi iskoláztatása*. In: Létmányi Nándor: A Budapesti VIII. kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium 18. évi értesítője az 1912–13. iskolai évről. Bp., 1913. 43–64. Ugyanez a tanulmánya megjelent 1926-ban is. Uő: *A Bethlen-füük külföldi iskoláztatása*. 1619–1628. In: Uő (szerk.): Nagyenyedi Album. Bp., 1926. 79–100.
25. Uő: *II. Rákóczi György 1657-iki lengyel hadjárata alkalmával tatár fogságba esett erdélyiek jegyzéke*. Genealógiai Füzetek 1912. 9. sz. 93.
26. Uő: *Gúnyvers Lorántffy Zsuzsannáról*. Századok 1903. 1. sz. 56–57.
27. Uő: *Bethlen Farkas, a történetíró életéhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 1912. 1. sz. 113–116.; Uő: *Bethlen Farkas történeti műve keresdi kiadásához*. Magyar Könyvszemle 1913. 2. sz. 148–151.
28. Uő: *Az erdélyi hódoltság és végvárai*. Hadtörténelmi Közlemények 1912. 155–180., 367–391., 545–571.; Uő: *I. Apaffi Mihály temetése*. Századok 1913. 1. sz. 30–33.
29. Uő: *Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711*. Bp. 1918. IV–V.
30. Angyal Dávid – Szádeczky Lajos: *Jelentés az ifjabb Bojári Vigyázó Sándor-jutalomról*. Akadémiai Értesítő 1912. 289–291.; Lukinich Imre: *Erdély területi i. m. V*.
31. Hóman Bálint: *Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711*. Századok 1918. 9–10. sz. 514–518.
32. Az akadémiai tagságot gyakorlatilag az egy évvel korábban megjelent monográfiája hozta meg Lukinich számára. A tagajánlást megfogalmazók is kiemelték, hogy „Lukinich Imre hazai történetünknek egyik legszorgalmasabb, széles látókörű és alapos tudású bűvára, aki nagyobbszabású alkotásokra is vállalkozik, s azokat áttekintő elrendezéssel és a részletekbe való elmélyedéssel építi fel”. Szvák: i. m. 2.
33. Lukinich Imre: *Bethlen Gábor és Pozsony városa*. Századok 1921. 1–32., 172–211.
34. Uő: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Athenaeum, Bp., 1927.
35. Varjú Elemér: *Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen-család története*. Századok 1928. 7–8. sz. 809–820.
36. Lukinich Imre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király (1533–1586.) emlékezete. Születésének négy századik évfordulóján*. Stephaneum, Bp., 1935. 19.
37. Uő: *Magyar történelem életrajzokban*. Sopron Vármegye Közönsége, Bp., 1930. 115–139.
38. Uő: *Erdély önálló állami élete*. In: Deér József (szerk.): *Erdély*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1940. 115–122.
39. Uő: *Erdély területi i. m. 570*.
40. Hóman Bálint ezt külön dicsérte ismertetésében. „A dicalis conscriptiók, török defterek, liber regiusok s más kiadatlan és kiadott források adatait feldolgozva, vármegyénként haladva, számtalan becses történetföldrajzi, birtok-, település-, adó- és pénzügytörténeti adatot halmozott fel. Könyvének ez a része mindig nélkülözhetetlen forrásműve lesz XVI–XVII. századi gazdaságtörténetünknek s a birtokviszonyok változásait illető adataiban a magyar családtörténetnek is.” Hóman: i. m. 518.
41. Angyal–Szádeczky: i. m. 290.